

الله

الله

الله

والله صلى الله عليه وسلم

لاكن بن شوع يا ابا اوب

الله

والله

الله

MİLLÎ SARAYLAR KOLEKSİYONU'NDAKİ SANDUKA PÛŞİDELERİ

Kübra Baş* - Ali Gözeller**

Gönderilme Tarihi: 13.05.2024 - Kabul Tarihi: 10.06.2024

Özet

Yaşayanların bu dünyadan göç etmiş sevdiklerine ve saygı duydukları kişilere yaklaşımlarının izleri, onlar için yaptırdıkları mezar yapılarında ve bu yapıları düzenleme biçimlerinde görülebilmektedir. Dünyanın farklı dönemlerinde, farklı coğrafyalardaki insanlar ölümle aralarından ayrılmış üyeleri için onları anmak amacıyla muhtelif yapılar aracılığı ile somut düzenlemeler gerçekleştirmişlerdir. Mimarının en eski örneklerinden bazılarının bu amaçla ortaya konulduğu görülmektedir.

Bu çalışmada, Osmanlı döneminde muhtelif türbelerde kullanılmış ve günümüzde Millî Saraylar İşleme Koleksiyonu'na kayıtlı yirmi beş parça pûşide ele alınmıştır. Sözü edilen pûşidelerin her biri ayrıntılı olarak incelenmiş ve edinilen bilgiler doğrultusunda pûşidelerin dönemleri, tezyinatları, yazı stilleri, kumaş türleri ve işleme tekniklerine dair detaylı bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Sanduka Pûşidesi, Merkad, Tekstil, Osmanlı, Millî Saraylar Koleksiyonu, İşleme, Kâbe, Türbe

TOMB COVERS IN THE NATIONAL PALACES COLLECTION

Abstract

Traces of the approach of the living to their loved ones who have passed away and the people they respect can be seen in the grave structures they have built for them and the way they organize these structures. In different periods of the world, people in different geographies have made concrete arrangements through various structures in order to commemorate their departed members. It is seen that some of the oldest examples of architecture were created for this purpose.

In this study, twenty-five pieces of tomb cover used in various tombs during the Ottoman period and now registered in the National Palaces Embroidery Collection are discussed. Each of these covers has been analyzed in detail and the aim is to provide detailed information on the periods, ornamentation, writing styles, fabric types, and embroidery techniques of the covers.

Keywords: Tomb Cover, Grave, Textile, Ottoman, National Palaces Collection, Embroidery, Kaaba, Tomb

* Sanat Tarihçisi, Mukaddes Emanetler Koleksiyonu Sorumlusu, Millî Saraylar, kubra.bas@millisaraylar.gov.tr, ORCID No: 0009-0004-8927-4362

** Tarihçi, Mukaddes Emanetler Koleksiyonu Sorumlusu, Millî Saraylar, ali.gozeller@millisaraylar.gov.tr, ORCID No: 0000-0003-2487-8590

Giriş

Farsçada “örtü, perde” anlamına gelen, Osmanlı döneminde sandukaları kaplamak üzere çeşitli kumaş türlerinden yapılan örtüler “pûşîde” olarak isimlendirilmektedir.¹ Bu terim, sanduka örtüsü mânâsının yanında, Kâbe ve Ravza-i Mutahharâ'nın örtüleri ile konutlarda kullanılan perdeler ve diğer örtüler için de kullanılmıştır. Nitekim kahve sunumları sırasında kullanılan işlemeli örtüler de “kahve pûşîdesi” olarak bilinmektedir.²

Osmanlı Devleti kurulmadan önce mezar ve mezarı temsil eden mekânlar olan kümbet ve türbelerde yer alan sandukaların, İslâm tarihinde Irak bölgesinde yayıldığı ve Dâvûd b. Ali el-Abbâsî'nin Hz. Ali'nin kabri olarak belirlenen bir yere bir sanduka koydurduğu rivayet edilmektedir.³ Selçuklular döneminde yaygın hâle gelen sandukaların günümüze ulaşan en eski örnekleri de bu döneme aittir.⁴ Selçuklu türbelerindeki sandukalar genellikle örtüsüz bir şekilde mermerden ve ahşaptan yapılmış olup çini mozaik kaplı olarak düzenlenmiştir.⁵

Osmanlı döneminde sanduka şekilleri çeşitlenmiştir. Sandukalar mumyalığı olmayan türbelerde mezarın tam üstüne denk gelecek şekilde; mumyalığı olanlarda ise mescit katına, mumyalıktaki mezarın üzerine denk gelecek şekilde konumlandırılmıştır. Taş, tuğla ve ahşap gibi farklı malzemelerden yapılan sandukaların genellikle baş kısımları ayak kısımlarına göre daha yüksekçe tasarlanmıştır.⁶

Sultan I. Mehmed'in Bursadaki türbesinde yer alan sandukası erken dönem örnekler arasındadır, renkli sır tekniğinde çinilerle kaplı olan sandukanın üzerinde herhangi bir örtü bulunmamaktadır.⁷ Sadrazam Bosnalı Damat İbrahim Paşa'nın Şehzade Camii'nin haziresinde bulunan ve 1603 yılında yapılan türbesinde medfun olan kızı ve oğlunun mermer sandukaları, ipek kumaş deseni ile boyanmış farklı bir sanduka yapısının örnekleridir.⁸ İstanbul'da bulunan sultan türbelerindeki sandukaların üstleri pûşîde ile örtülüdür. Zaman zaman kabir sahibinin kıyafetleri veya Kâbe örtüsü parçalarıyla da sandukaların üzeri örtülmüştür.⁹

Taştan Kumaşa: Sanduka Örtülerinin Ortaya Çıkışı ve Osmanlı Dönemindeki Uygulaması

Pûşîdeler doğrudan mezarın üzerine örtüldüğü gibi, mezarın üstüne konulmak üzere ahşap, çini, mermer ve taş gibi farklı malzemelerden yapılan sandukaların üzerine de örtülmektedir.¹⁰ Genellikle dikdörtgen bir gövdeye oturmuş üçgen biçimindeki bir kapaktan müteşekkil olan sandukaların örtüleri bir ya da birden fazla parçadan oluşmaktadır. Tek parça pûşîdeler dikdörtgen biçimindedir, birden fazla parçadan oluşanlar ise kapak ve gövdeyi

1 Şemseddin Sâmî, *Kamûs-ı Türkî*, Çev. Nihal Metin, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2017, 362.

2 Kahve pûşîdeleri; atlas, ipek, kadife ve lahurakî denilen kumaşlardan yapılmış olup genellikle daire şeklinde sim ya da sırma saçaklarla çerçevelemiş; pul, altın, gümüş, inci gibi değerli ve yarı değerli taşlar ve ipliklerle işlenmiştir. Saray ve konaklardaki kahve sunumlarında tepsinin önünden aşağı doğru sarkıtılarak ya da tepsiyi tutan görevli tarafından ikiye katlanıp omuz üzerine atılarak kullanılmıştır. Bkz. Ersu Pekin (ed.), “Kahve Pûşîdesi”, *Bir Taşım Keyif, Türk Kahvesinin 500 Yıllık Öyküsü*, İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Topkapı Sarayı Müzesi Türk Kahvesi ve Kültürü Araştırmaları Derneği, 2015, 411. Geleneğe göre kızların çeyizlerine sitil pûşîdesi koyulur ve erkek ailesi de o pûşîdeye uygun sitil takımı alırdı. Bkz. Ayça Özer Demirli, Nurten Öztürk, “19. Yüzyıl Osmanlı Sarayında Kahve İkram Töreni”, *Tüm Zamanların Hatırına Sarayda Bir Fincan Kahve*, İstanbul: TBMM Millî Saraylar Daire Başkanlığı, 2011, 39.

3 İslâm devletlerinde ilk türbe, Halife Muntasır adına yaptırıldığı düşünülen Kubbetü's-Süleybiyedir. Bkz. Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1996, 2.

4 Nebi Bozkurt, “Sanduka”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 36, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009, 103.

5 Nevra Bayındır, “Osmanlı Kültüründe Sanduka Örtüsü Geleneği ve II. Mahmut Sanduka Örtüsü”, *Hars Akademi Uluslararası Kültür Sanat Mimarlık Dergisi Aydın Uğurlu ve Geleneksel Sanatlar Özel Sayısı*, 5 / 3 (2002), 403.

6 Ertan Daş, *Erken Dönem Osmanlı Türbeleri*, İstanbul: Gök-kubbe, 2007, 319.

7 Bozkurt, “Sanduka”, 103.

8 Selin İpek, “Osmanlı'da Sandukalara Örtü Örtme Geleneği ve Eyüp Sultan Haziresi'ndeki Taş Lahit”, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu IX Tebliğler*, İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, 2005, 324.

9 Bozkurt, “Sanduka”, 104.

10 Bayındır, “Osmanlı Kültüründe Sanduka Örtüsü Geleneği ve II. Mahmut Sanduka Örtüsü”, 402.

kaplayan bir örtü ile baş ve ayak ucunu kapatan pûşide levhalarından meydana gelmektedir. Pûşidelerin gövdeleri çoğunlukla dikdörtgen, levhaları ise dikdörtgen, üçgen ya da üçgen bir alınlıkla sonlandırılmış kare veya dikdörtgendir. Doğrudan sanduka üzerine oturtulmuş pûşideler de vardır. Bunlar dikdörtgen gövdeli ve üzerinde prizma biçimli kapak bulunan sandukaların şekline göre üç boyutlu olarak tasarlanmıştır.¹¹

Pûşideler, Orta Asya'daki balballar ve Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerindeki mezar taşları gibi ölen kişi hakkında bilgi vermektedir. Medfun olan kişinin hayatıyla ilgili bilgilerin yanı sıra dönemin inançlarını ve sanat anlayışını da yansıtan pûşideler önemli birer belge niteliği taşımaktadır.¹² Sandukanın üzerine mezarda medfun olan kişinin kıyafetlerinin ya da değerli kumaşların¹³ örtülmesi, Orta Asya'dan Osmanlı'ya kadar gelen bir geleneğin devamıdır.¹⁴ Millî Saraylar Avadancılar Koleksiyonu'na 24/201 envanter numarasıyla kayıtlı olan Kâbe kapı perdesi, sanduka kılıfı olarak kullanılan örneklerdendir. Üzerine Sultan III. Mustafa'nın adı ve H. 1186 / M. 1772 tarihinin işlendiği örtü 400 x 135 cm ölçülerindedir. Siyah atlas ipek kumaş üzerine sarı ve beyaz telle kırmızı ve yeşil renkli atlas applike edilmiştir. Perdenin alt yarısı kesilmiş ve sanduka formuna uygun bir şekilde tekrar dikilmiştir.¹⁵

Çalışmamız kapsamında incelenen pûşidelerin biçim özelliklerine bakıldığında, genellikle üçgen kapak ile örtülmüş dikdörtgen sandukalar için tasarlandıkları görülmektedir. Pûşidelerin genellikle baş levhası, ayak levhası ve gövdeyi örten kısım

–bazen bu bölüm de kendi içinde iki parça hâlinde olabiliyor¹⁶ olmak üzere toplam üç parçadan oluştuğu görülürken, 31/1730 numaralı pûşidede olduğu gibi sandukanın tüm bölümlerini tek bir parça ile örten örnekler de mevcuttur. Kapak ve gövde kısmını örten pûşideler dikdörtgen biçimdedir. Baş ve ayak levhasını örten pûşideler ise dikdörtgen veya üçgen biçimde olup dikdörtgen olanları üçgen bir alınlıkla sonlanmış bir şekilde düzenlenmiştir. Dikdörtgen olan baş levhasının tezyinat sınırları kendi içinde üçgen bir form oluşturmuştur.¹⁷

Kadife ve atlas kumaşların kullanıldığı pûşidelerde gümüş ve altın telle dival işi¹⁸ tekniği uygulanmıştır. Kumaşlarda vişne (çürüğü) rengi, siyah, kahverengi ve yeşil renkler tercih edilmiştir. Tek renkten oluşan pûşidelerin yanı sıra üç rengin bir arada kullanıldığı örnekler de görülmektedir. Astar olarak, tek veya çift kat olmak üzere pamuklu bez ve atlas kumaş kullanılmıştır.

Pûşidelerin üzerindeki ta'lik, sülüs ve celî sülüs hatlı yazılar; dikdörtgen, üçgen ve kemer formlarının yanı sıra beyzî ve daire şeklinde oluşturulmuş kartuşlar ve çerçeveler içindedir.

11 H. Örcün Barışta, "Osmanlı Hanedan Türbelerinden Bazı İşlemeli Çocuk Sanduka Kılıflarının Türk Sanatına Katkıları", *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 2012, 583.

12 İpek, "Osmanlı'da Sandukalara Örtü Örtme Geleneği ve Eyüp Sultan Haziresi'ndeki Taş Lahit", 323.

13 Sözü edilen değerli kumaşlar Kâbe kuşağı, Kâbe kapı perdesi, Ravza-ı Mutahhara örtüsüdür.

14 İpek, "Osmanlı'da Sandukalara Örtü Örtme Geleneği ve Eyüp Sultan Haziresi'ndeki Taş Lahit", 323.

15 Hülya Tezcan, *Kutsal Mekânlarda Kutsanmış Örtüler: Topkapı Sarayı'ndan Örneklerle Kâbe Örtüleri*, İstanbul: Masa Yayınları, 2017.

16 Millî Saraylar İşleme Koleksiyonu'nda bulunan 31/1793-1794 envanter numaralı pûşidede bu şekildedir.

17 Millî Saraylar İşleme Koleksiyonu'nda bulunan 31/1688 envanter numaralı pûşidenin baş levhası buna örnektir.

18 Dival işi / Maraş işi, halk arasında "mıhlama" olarak da adlandırılmaktadır. Türk işlemlerinde her daim uygulansa da 19. yüzyıl sonrasında daha çok yaygınlaşmış bir iğne türüdür. "Sarma ve atma iğnelerinin bileşimi olarak uygulanan dival işinde biri kumaşın arka yüzünden yürütülen, yüzden görülmeyen; biri kumaşın ön yüzünden yürütülen, arka yüzünden görülmeyen iki tür iplik kullanılır." Bkz. H. Örcün Barışta, *Türk İşlemlerinden Teknikler*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 1997, 54. Bu iğne, desene göre hazırlanmış karton kalıplar üzerine altın-gümüş sırma veya çeşitli ipliklerle işlenir. Üç boyutlu bir görünüm alan desenler, kullanılan malzemeden ötürü oldukça ağır olurlar ve yıkanmaları mümkün değildir. İlknur Demirbağ, "Geleneksel Türk Kadın Giyiminde Dival İş ve Örnekleri", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 9 / 18 (2016), 293. Dival işi tekniğinde kullanılan, altın ve gümüşten yapılan metal ipliklerle ilgili İstanbul Mahkemesi'nin 121 No'lu Şer'iyye Sicili'nde: "Asitane-i Aliye'de vaki simkeşhanede mütemekkin simkeş esnafının kethudası bi'l cümle muslim ve zimmi ve Yahudi ustaların adları sayılmakta ve fermanlara uymayan ustaların meslekten ihraç edilmesinden söz edilmektedir." Bkz. H. Örcün Barışta, *Türk El Sanatları*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Genişletilmiş III. Baskı, Cilt 1-2, 2015, 572.

Pûşîdelerin yüzeyi; stilize çiçek ve yaprak çeşitleri, kıvrım dallar, laleler, çiçek demetleri, rûmiler, palmetler, şemseler, kurdeleler, fiyonklar, püsküller, ışınal motifler, girlandlar, “S”-“C” kıvrımları gibi çeşitli motiflerle bezenmiştir. Süsleme motifleri arasında geometrik örneklere rastlanmamaktadır. Sadece tezyinatın alanını belirlemek için bitkisel motiflerden çeşitli formlarda geometrik çerçeveler oluşturulmuştur. Tezyinatın sınırları da sandukaların formuna göre belirlenmiştir. Pûşîdeler üzerindeki süsleme motiflerinde, dönemin zevkini yansıtan barok ve rokoko üsluplarının hâkim olduğu görülmektedir.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.), Hz. Fâtıma'nın, halifeler ile sahâbelerin, evliyaların, peygamberlerin, Osmanlı hanedan mensupları ile bazı zatların ve eşlerinin sandukaları üzerine örtüler konulmuştur. Hanedan türbelerindeki bazı örtüler, daha önce Kâbe ve Ravza-i Mutahharâda kullanılmışlardır.¹⁹ Bu örtüler, zaman zaman yenilendiklerinden ve eski örtülerden bazıları Hazine-i Hümayûn'da muhafaza edildiklerinden dolayı, bahsi geçen sanduka örtüleri ve pûşîdeler günümüze ulaşmış bulunmaktadır.

Sanduka örtülerinin imaliyle ilgili bazı bilgilere ulaşabilmekteyiz. İsmi belirtilmeyen bir valide sultanın türbesi için 18 Ekim 1805 - 25 Ocak 1806 tarihleri arasında gerçekleştirilen çalışmaların masraf kayıtlarında sanduka için yeşil sof ve boğası satın alındığı, ayrıca kolan ve iplik ile terzi, saraçlar ve perdecilerin yevmiyelerinin yanı sıra bu işte çalışan amele ve memurların kayık ücretinin 326 kuruş 17 para tutmuş olduğu belirtilmektedir.²⁰

Millî Saraylar İşleme Koleksiyonu'ndaki Sanduka Pûşîdeleri

Bu çalışmada ele alınan 25 parça eserden 10'unda tarih veya isim, bazılarında her ikisi birden bulunmaktadır. Dolayısıyla bu bilgiler, sözü edilen eserlerin aidiyetleri veya dönemleri hakkında bazı çıkarımlar yapılmasına imkân vermektedir. 31/1696, 31/1713 ve 31/714 envanter numaralı pûşîdeler, H. 1213 / M. 1799 yılına tarihlenmektedirler. Bunlardan ilki Kanûnî Sultan Süleyman'ın (1520-1566), ikincisi Sultan II. Süleyman'ın (1687-1691), üçüncüsü de Sultan II. Ahmed'in (1691-1695) sandukalarının pûşîdeleridir. 31/1730 envanter numaralı pûşîdenin üzerinde herhangi bir tarih bulunmasa da Sultan III. Selim'in (1789-1807) tuğrası vardır. Bu yüzden bu eserin onun döneminde hazırlanmış olduğunu kabul edebiliriz.

31/1685, 31/1687 ve 31/1689 envanter numaralı örtüleri ise hatlarını hazırlayanların bilgileri üzerinden tarihlendirmek mümkündür, ancak nereye ait olduklarına dair bir veriye rastlanmamaktadır. 31/1707 envanter numaralı eserin arkasındaki tarihten 18 Haziran 1846'da yenilenen bir sandukadan alınmış eski bir sanduka pûşîdesi olduğu tahmin edilmektedir. 31/1791 envanter numaralı eserin ise Tir-i Müjgân Kadınefendi'nin sandukası için 31 Ekim 1852 tarihinde hazırlandığı, üzerindeki bilgilerden net olarak anlaşılmaktadır. 31/1705 ile 31/1706 envanter numaralı örtüler, bir takımın iki parçasıdır. Birisinin üzerinde 1820 yılında Mustafa Râkım tarafından yazıldığını belirten bir ifade bulunmaktadır. Diğerindeki hadis-i şerifin içeriğine bakıldığında, Hz. Halid bin Zeyd'in Eyüp Sultan'daki sandukası için hazırlanmış bir pûşîde olduğu düşünülmektedir.

19 Tezcan, *Kutsal Mekânlarda Kutsanmış Örtüler*, 53, 156, 158, 161, 162, 182, 212, 214, 244, 286, 360.

20 BOA. HH.d.12811, H. 05.11.1220 / 3 Nisan 1865.

Koleksiyondaki pûşidelerden biri de Sersikkegen Abdülfettah Efendi'nin hattı ile hazırlanmış yazıların işlendiği Şehzâde Süleyman Paşa'nın sandukasının örtüsüdür (Env. No. 31/1685). Bu örtünün üzerinde imal edildiği tarihe dair bir ibare bulunmasa da 1865 yılının Şubat-Mart aylarında yenilendiği bilinmektedir.²¹ Şehzâde Süleyman Paşa'nın Bolayır'daki türbesinin mefruşatı, buhurdan ve gülâbdan gibi eşyası ile sandukanın üzerine konulacak bir şal 1888 yılında Hazine-i Hassa'dan gönderilmiştir.²² 1904 yılında, Hazine-i Hassa Ebnîye-i Seniyye Anbarı Müdürü Miralay Osman Bey ile Mühendis Safvet tamir için Bolayır'a giderek keşif yapmışlardır. Sonrasında sandukanın etrafına pirinçten bir şebeke yaptırılmış, türbe ve cami ile çevresindeki yapılar da tamir ettirilmiştir.²³

Bu çalışmada ele alınan diğer pûşidelerde Kelime-i Tevhid ve diğer yazılar bulunsa da hangi türbedeki sanduka için ve hangi tarihte imal ettirildiklerine dair bir malumata ulaşılamamaktadır.

Siyah kadife üzerine gümüş telle dival işi tekniğinde işlenmiş, 31/1685 envanter numaralı, 2,80 x 2,30 cm ölçülerindeki pûşidenin gövde kısmı yoğun bir şekilde bitkisel motiflerle bezenmiştir ve simetrik bir düzene sahiptir. Örtünün sağ cephesinin merkezinde sülüs hatla "*Lâ ilâhe illallah el-melikü'l-hakku'l-mübîn*" yazılıdır. Yazının çevresinde stilize çiçekler, yapraklar ve kıvrım dallardan oluşan bir tezyinat bulunmaktadır. Bu çerçevenin alt kısmında, iki yanda daha büyük boyutlarda kıvrım dallar, stilize çiçek ve yaprak motifleri; daha altta ise yine stilize yaprak ve çiçek motifleri ile bunların aralarında ikişer tane püskül motifi bulunan girlandlar vardır. (Resim 1)

Örtünün sol cephesinde de aynı tezyinat düzeni görülmektedir. Ancak, diğer cepheden farklı olarak merkezinde "*Muhammedün resûlullâh sâdiku'l-va'dü'l-emîn*" ibaresi vardır. Örtünün bu iki cephesinin ortası ve yanları stilize yaprak, çiçek, kurdele ve fiyonklardan oluşan buketler ile bordürlenmiş, bu bordürün çevresine de metal tel kordon işlenmiştir. Arkası pamuklu beyaz astardan olan pûşidenin etrafına gümüş telle harç çekilmiştir. (Resim 1)

1 Sanduka pûşidesi,
Topkapı Sarayı Müzesi İşleme Koleksiyonu, Env. No. 31/1685

2 Sanduka pûşidesinin baş levhası,
Topkapı Sarayı Müzesi İşleme Koleksiyonu, Env. No. 31/1685

21 BOA. İ.DH.535/37108, 7 Zilkade 1281 / 3 Nisan 1865.

22 BOA. ML.EEM.102/64, 2 Ağustos 1304 / 14 Ağustos 1888.

23 BOA. ML.EEM.557/67, 13 Temmuz 1322 / 26 Temmuz 1904.

31/1685 envanter numaralı pûşidenin baş levhası olan örtü, 1,05 x 0,75 cm ölçülerindedir. Dikdörtgen bir kumaş üzerine stilize yaprak, çiçek ve kurdele motiflerinden oluşan kemer formunda bir çerçeve oluşturulmuş ve iç kısmın en üstüne sülüs hatla “*Hüve'l-Hallâku'l-Bâki*”, onun altına da “*Şehzâde Süleymân Paşa ibnü's-Sultân el-Gâzî Orhan Hân tâbe-serâhû hazretleri*” yazılmıştır. En alta da dört girinti hâlinde mezarda medfun olan kişinin bilgileri kaydedilmiştir: “*Târîh-i nasbları sene 728 Müddet-i sadâretleri sene 23 Târîh-i vefatları sene 761 Nemekahû Abdülfettâh Ser-sikkegen.*”²⁴

Örtünün alt kısmında, merkezindeki orta bağı andırır vaziyette bulunan ve iki yöne simetrik gelişen hançeri yapraklar, kıvrım dallar, stilize yapraklar ve çiçekler vardır. En alt kısmında ise baş ve sonda ikişer, aralarında birer tane püskül motifi

olmak üzere üçlü girland oluşturulmuştur. Arkası pamuklu beyaz astardan olan pûşidenin çevresine gümüş telle harç çekilmiştir. (Resim 2)

Pûşidenin, üzerinde yazı bulunmayan ayak levhası 1,35 x 0,90 cm ölçülerindedir. Stilize çiçek, yaprak ve kurdele motiflerinden oluşan, hafif sivri bir şekilde kemer formunda düzenlenmiş bir bordürü vardır. Bu bordürün içinde yine stilize edilmiş çiçek, yaprak, hançeri yaprak ve kıvrım dallardan oluşan bir vazodan küçük bahar çiçekleri, kıvrım dallar, stilize çiçek ve yaprak motiflerinden müteşekkil bir çiçek demetinin çıktığı görülmektedir. Bu düzenlemenin hemen altında ise başında, sonunda ve aralarında birer tane püskül motifi bulunan üçlü girland bulunmaktadır. Arkası pamuklu beyaz astardan olan pûşidenin çevresine gümüş telle harç çekilmiştir. (Resim 3)

3 Sanduka pûşidesinin ayak levhası,
Topkapı Sarayı Müzesi İşleme Koleksiyonu, Env. No. 31/1685

24 Kaynaklarda vefat tarihi olarak 758 (1357), 759 (1358) ve 760 (1359) geçse de pûşidenin üzerinde 761 (1359/1360) tarihi işlidir. Bkz. Feridun Emecen, “Rumeli Fâtihî Süleyman Paşa’ya Dair Bazı Meseleler ve Notlar”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 6 / 1 (Aralık 2017), 7.

Vişne (çürüğü) rengi atlas kumaş üzerine sırmata tulle dival işi tekniğinde işlenmiş, 31/1687 envanter numaralı pûşide, 1,80 x 1,40 cm ölçülerindedir ve kareye yakın dikdörtgendir. Tezyinatın sınırları sanduka formuna uygun olarak belirlenmiştir. Pûşidenin alınlık kısmının merkezinde, atlas kumaştan yeşil zeminli dairenin içinde “*Allâhurabbî ve lâ-sivâhû*” ibaresi, hemen sağında ve solunda bulunan atlas kumaştan siyah zeminli küçük üçgen alanların merkezinde bulunan dairenin içinde ise “*Hüve'l-hayyu'l-bâkî*” ibaresi yazılıdır. Alt kısımda, üç sıra hâlinde, atlas kumaştan siyah zemin üzerine celî sülüs hatla “*Kâle Resûlullahi Sallallahu aleyhi ve sellem Lâ-yekün bi-ke sû'ün yâ Ebâ Eyyûb Sadaka Resulullah*” yazılmıştır.

En alt sıradaki yazının sağında ve solunda yer alan oval formu bir kartuş içinde “*Radiya'llâhu anhu ve anîs-sahâbeti sâiri ve'l-muhâcirîne ve'l-ensâri ecmaîn*” ibaresi görülmektedir. Bu satırların etrafını kıvrım dallar ve stilize yapraklardan oluşan, kartuşlar içinde çiçek demetleri bulunan ve birbirini tekrarlayan geniş bir bordür çerçevelemektedir. Astarı yeşil ipek atlastandır. Pûşidenin üzerindeki hadis-i şerif, bu eserin Eyüp Sultan Türbesi'ndeki Hz. Halid bin Zeyd'in sanduka örtüsü olduğunu düşündürmektedir. Nitekim bu türbede Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin hattıyla “*Lâ-yekün bi-ke sû'ün yâ Ebâ Eyyûb*” hadis-i şerifinin yazılı olduğu bir levha da bulunmaktadır.²⁵ (Resim 4)

4 Sanduka pûşidesi, Topkapı Sarayı Müzesi İşleme Koleksiyonu, Env. No. 31/1687

25 Murat Özer, *Ayasofya'nın Nişanesi Kazasker Mustafa İzzet*, İstanbul: Kuveyt Türk Katılım Bankası Yayınları, 2020.

Vişne (çürüğü) rengi kumaştan yapılmış, 31/1688 envanter numaralı, 1,40 x 0,70 cm ölçülerindeki pûşide dikdörtgendir. Siyah zeminli alınlık kısmının merkezinde, alt ve üst kısımlardaki istiridye formu birer motif ile kıvrım dallar, stilize çiçekler ve yapraklardan oluşturulmuş kartuşun içinde sülüs hatla “*Harrarahu'l-fakîr Mustafa Râkım gufira-lehû 235*” [Mustafa Râkım yazdı, ona mağfîret olunsun, M. 1820] ibaresi yazılıdır. Bu

kartuşun çevresi vişne rengi atlas kumaştan zemin üzerine stilize yaprak, çiçek ve kıvrım dallardan oluşan, birbirini tekrarlayan üçgen bir bordür ile çerçevesizdir. Alt kısımda ise siyah zemin üzerine geniş dikdörtgen bir bordür içindeki kıvrım dallardan oluşturulmuş, ışın motifi bir tepeliğe sahip beş adet kartuş ters düz olacak şekilde simetrik olarak düzenlenmiştir. Astarı yeşil ipek atlastandır. (Resim 5-6)

5 Sanduka pûşidesi, Topkapı Sarayı Müzesi İşleme Koleksiyonu, Env. No. 31/1688

6 31/1687 envanter numaralı pûşidenin yeşil ipek atlastan astarı

Bordo atlas kumaştan yapıma, sırma telle dival işi tekniğinde işlenmiş, 31/1689 envanter numaralı pûşide parçası 2,85 x 2,15 cm ölçülerinde ve dikdörtgendir. Pûşidenin baş kısmına daha yakın bir şekilde yerleştirilmiş, enine gelişen yeşil atlas zemin üzerine celî sülüs hatla “Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlüh”, onun altına da hattın Sultan II. Mahmud’a (1808-1839) ait olduğunu gösteren “ketebehü el-Gâzî Mahmûd bin Abdülhamid Hân” ibaresi yazılmıştır.

Pûşidenin gövde kısmının sağ ve sol bölümleri aynı düzendedir. Atlas siyah zemin üzerindeki üç sıra bordürün içine “Kâle’n-nebiyyü Sallallahu aleyhi vesellem eyyümâ arzin mâ-bihâ teracülün min-ashâbî kâidühüm ve nûrihim yevme’l-kıyâmeti” “Kâle’n-nebiyyü sallallahu aleyhi ve sellem ashâbî ke’n-nücûmi bi-eyyühüm iktedeydüm ihtedeydüm / Kâle rasûllâhi sallallahu aleyhi ve sellem elâ u’l-muke yâ Ebâ Eyyûb kelimeten merkezü’l-cenneti

ekseramin kavli lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh” hadis-i şerifi, pûşidenin diğer yüzüne ise aynı düzende “Kâle’n-nebiyyü sallallahu aleyhi ve sellem âyetü’l-îmâni hubbü’l-ensâri ve âyetü’n-nifâki buğzu’l-ensâri / Kâle’n-nebiyyü sallallahu aleyhi ve sellem men ehabbe’l-ensâri ehabbellâh ve men bağze’l-ensâri ebğazallâhi / Kâle’n-nebiyyü sallallahu aleyhi ve sellem innehü lâ-yemûtu racülün min-es-hâbî beledü’l-büldâni illâ kâne lehü nûran ve bâse-hullâhi yevme’l-kıyâmeti seyyidü ehli zâlike’l-beled” hadis-i şerifi işlenmiştir. Her bordürün köşesinde bitkisel motiflerden oluşan köşebentler bulunmaktadır. Yazıların etrafı, bordo atlas zemin üzerine stilize yaprak, çiçek ve kıvrım dallardan oluşan ince bordürlerle çerçevelenmiştir.

Üzerindeki hadis-i şerifte Hz. Halid bin Zeyd’in ismi ile Sultan II. Mahmud’un hattı olması, bu pûşidelerin Eyüp Sultan Türbesi’ne ait olduklarını düşündürmektedir.²⁶ (Resim 7-8-9)

7-8-9 Sanduka pûşidesi, Topkapı Sarayı Müzesi İşleme Koleksiyonu, Env. No. 31/1689

26 H. Örcün Barışta, “Geç Osmanlı Döneminde Eyüp Sultan’daki Türbelere Saraydan Armağan Edilen İşlemeler”, *Eyüp Sultan Sempozyumu XI Tebliğler*, İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, 2011, 99.

Kânûnî Sultan Süleyman'ın sandukası için 1799 yılında hazırlatıldığı anlaşılan, siyah kadife kumaş üzerine dival işi tekniğinde işlenmiş, 31/1696 envanter numaralı pûşîde parçası 100 x 151 cm ölçülerindedir. Üçgen bir çerçeve içinde yatay olarak üç bölüme ayrılmıştır. Köşelerinde "S" kıvrımları ile stilize çiçek, gül ve dallardan oluşan bir kompozisyon oluşturulmuştur. Merkezinde bulunan kare çerçevenin içinde ta'lik hatla "Didim pûşîde sandukasına cevherin târîh Süleyman Hâna ola kisve-i nev-hulle-i

cennet sene 1213" yazılıdır. Bu alınlığın altında yer alan ve yatay olarak iki eşit parçaya bölünmüş çerçevelerin köşelerinde de alınlık kısmındaki bitkisel bezemenin aynısı, ayrıca sağ tarafa eğilimli bir şekilde işlenmiş lale motifleri görülmektedir. Bu lale motiflerinin arasında, üst sırada "Merhûm ve mağfûrun-leh hazret-i sâhib-i Kânûn", alt sırada ise "Gazi Sultân Süleymân Hân hazretleri rûhîçün fâtiha" yazılıdır. Beyaz pamuktan olan astarının arkasında işleme kâğıdı da mevcuttur. (Resim 10-11)

10-11 Sanduka pûşîdesi, Topkapı Sarayı Müzesi İşleme Koleksiyonu, Env. No. 31/1696

Siyah kadife kumaş üzerine sırma telle dival işi tekniğinde işlenmiş, 31/1697 envanter numaralı, 2,75 x 1,65 cm ölçülerindeki pûşide parçası, sandukanın gövde kısmını örtmektedir. Dikdörtgen formdaki pûşidenin üst kısmında bitkisel motiflerden meydana gelen su yolu ile dikdörtgen bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu çerçevenin içinde

stilize yaprak ve çiçeklerden bir şemse ile şemsenin sağında ve solunda kıvrım dallar ve yapraklarla sonlanan birer tepelik vardır. Şemsenin ortasında celî sülüs hatla “*La ilahe illallah el-melikü'l-hakku'l-mübîn*” yazılıdır. Örtünün astarı, ince ve kalın olmak üzere, iki kat kumaştandır yapılmıştır. (Resim 12)

12 Sanduka pûşidesi, Topkapı Sarayı Müzesi İşleme Koleksiyonu, Env. No. 31/1697

31/1697 envanter numaralı eser ile aynı bezeme ve forma sahip olan 31/1698 envanter numaralı pûşide, 2,75 x 1,70 cm ölçülerindedir.

Merkezinde “*Muhammediin Resulullah sâduku'l-va'du'l-emîn*” yazılıdır. Eserin üzerinde neftî kadife parçalar vardır. (Resim 13)

13 Sanduka pûşidesi, Topkapı Sarayı Müzesi İşleme Koleksiyonu, Env. No. 31/1698

Nefti kadife kumaş üzerine sırma ile dival işi tekniğinde işlenmiş, 31/1700 envanter numaralı, 1,50 x 1,40 cm ölçülerindeki pûşidenin kenarına ince siyah kadife kumaş eklenmiştir. Pûşidenin alınlık kısmının merkezindeki stilize çiçek, yaprak, kurdele ve bitkisel motiflerin çerçevelediği bir kartuşun içinde “*Allahu Rabbî ve lâ sivâhû*” ibaresi yazılıdır. Yine aynı dalların devamında, merkezdeki kartuşun sağında ve solundaki birer daire içinde celî sülûs hatla “*Hüve’l-hayyü’l-bâkî*” ibaresi yer almaktadır. Alt kısımda ise sağ ve sol taraflarından bitkisel motiflerle çerçevelenmiş, üç sıra hâlinde “*Kâle Resulullah Sallallahu aleyhi*

ve sellem / La-yekün bi-ke sû’ünyâ Ebâ Eyyûb sada ka rasulullah” ibaresi görülmektedir. En altta bulunan yazı satırının sağında ve solunda bitkisel motiflerle çerçevelenmiş, beyzî formdaki bir kartuş içinde “*Radıya’llâhu anhu ve ani’s-sahâbeti sâiri ve’l-muhâcirîne ve’l-ensâri ecmaîn*” ibaresi yazılıdır. Kompozisyon olarak 31/1687 numaralı pûşidenin baş levhası ile benzerlik taşımaktadır. Pûşidenin etrafı, stilize yaprak motifleri ile sürekliliği bozmadan tasarlanmış bir bordür ile çerçevelenmiştir. Üzerindeki hadis-i şeriften, Eyüp Sultan Türbesi’nden çıkmış bir pûşide olduğu anlaşılmaktadır. (Resim 14)

14 Sanduka pûşidesi, Topkapı Sarayı Müzesi İşleme Koleksiyonu, Env. No. 31/1700

Siyah kadife kumaş üzerine sırma ile dival işi tekniğinde işlenmiş, 31/1704 envanter numaralı, 2,85 x 1,30 cm ölçülerindeki pûşide, stilize yaprak motifleriyle çevrelenmiş ve üçü sağ, üçü sol tarafta olmak üzere altı bölüme ayrılmıştır. Üzerinde celi sülüs hatla “Kale'n-nebiyyi Sallallahu aleyhi ve sellem âyetü'l-îmâni hubbü'l-ensâri ve âyetü'n-nifâki buğzu'l-ensari / Kale'n-nebiyyi sallallahu aleyhi ve sellem men-ehabbu'l-ensâri ehabbehüllâh ve men-buğzu'l-ensari ebğazullâh / Kâle'n-nebiyyü sallallahu aleyhi ve sellem innehû lâ-yemûtu racülün min-eshâbî beledü'l-büldâni illâ kâne lehû

nûran ve ba'sehullâhi yevme'l-kiyâmeti seyyidü ehli zâlike'l-beled” yazılıdır. Bu altı bölümün tam merkezinde, aşağıdan yukarı doğru uzanan ve yine stilize yapraklarla çevrelenmiş yeşil zeminin üzerinde Kelime-i Şehâdet'in bir kısmı olan “eş-hedü en-lâ-ilahe illallah ve eşhedüenne” yazılıdır. Pûşidenin en alt kısmında stilize yaprak ile çiçeklerden oluşan ve aralarında püskül motifleri bulunan girlandlar görülmektedir. Kumaşın alt kısmı bu girland motiflerine göre şekillenmiş ve sırma saçaklar ile sonlandırılmıştır. Astarı pamuklu kumaştan yapılmıştır. (Resim 15)

15 Sanduka pûşidesi, Topkapı Sarayı Müzesi İşleme Koleksiyonu, Env. No. 31/1704

31/1705 envanter numaralı pûşide, 31/1704 envanter numaralı pûşide ile aynı şekilde tezyin edilmiştir. Üzerinde celî sülüs hatla “Kâle’n-nebiyyü Sallallahu aleyhi ve sellem eyyümâ arzin mâbihât teracülün min-ashâbî kâidühüm ve nûrihim yevme’l-kiyâmeti / Kâle’n-nebiyyüs allallahu aleyhi ve sellem ashâbî ke’n-nücûmi bi-eyyühüm iktedeydüm ihtedeydüm / Kâle Rasûlullâhi sallallahu aleyhi ve sellem elâ u’limuke yâ Ebâ Eyyûbkelimeten

merkezü’l-cenneti eksera min-kavli lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh”, ortasında ise 31/1704 envanter numaralı pûşidenin baş tarafındaki Kelime-i Şehâdet’in devamı olan “Muhammeden abduhu ve habîbuhûv e rasûluhû” yazılıdır.

31/1704 ve 31/1705 envanter numaralı pûşidelerin üzerlerindeki ibarelerden, bu eserlerin Eyüp Sultan Türbesi’nden çıkmış sanduka pûşideleri oldukları anlaşılmaktadır. (Resim 16)

16 Sanduka pûşidesi, Topkapı Sarayı Müzesi İşleme Koleksiyonu, Env. No. 31/1705

31/1706 envanter numaralı pûşide, 31/1697 envanter numaralı pûşide ile aynı şekilde tezyin edilmiştir. Merkezinde celî sülüs hatla “Lâilâheillalah el-melikü'l-hakku'l-mübîn” yazılıdır. (Resim 17)

17 Sanduka pûşidesi, Topkapı Sarayı Müzesi İşleme Koleksiyonu, Env. No. 31/1706

31/1707 envanter numaralı pûşide, 31/1697 envanter numaralı pûşide ile aynı şekilde tezyin edilmiştir. Merkezinde celî sülüs hatla “Muhammedun resulullah sadıku'l-vağu'l-emin” yazılıdır. Alt kısmına kahverengi kadife bir kumaş eklenmiştir. Astarında “Numara 1180 fi 23 C sene 262” ibaresi görülmektedir. Bu bilgiye istinaden, 18 Haziran 1846 tarihinde yenilenen bir sandukadan alınmış eski bir sanduka pûşidesi olduğu düşünülmektedir. (Resim 18)

18 Sanduka pûşidesi, Topkapı Sarayı Müzesi İşleme Koleksiyonu, Env. No. 31/1707

31/1711 envanter numaralı pûşîde, 31/1697 envanter numaralı eser ile aynı şekilde tezyin edilmiştir. Merkezinde celî sülüs hatla “*La ilahe illallah el-melikü'l-hakku'l-mübin*” yazılıdır. (Resim 19)

31/1712 envanter numaralı pûşîde, 31/1697 envanter numaralı eser ile aynı şekilde tezyin edilmiştir. Merkezinde celî sülüs hatla “*Muhammedun resulullah sadıku'l-va'du'l-emin*” yazılıdır. (Resim 20)

19 Sanduka pûşîdesi, Topkapı Sarayı Müzesi İşleme Koleksiyonu, Env. No. 31/1711

20 Sanduka pûşîdesi, Topkapı Sarayı Müzesi İşleme Koleksiyonu, Env. No. 31/1712

Siyah kadife kumaş üzerine dival işi tekniğinde işlenmiş, 31/1713 envanter numaralı pûşide, 31/1696 numaralı eser ile aynı şekilde tezyin edilmiştir. Üçgen alınlığın merkezinde ta'lik hatla “Amele hazihî'l-kisveti li't-tekrim Sene 1213” yazılıdır. Alınlığın altındaki

satırda “Merhûm mağfîret-nişan Sultan”, diğer satırda ise “Süleyman Han-ı Sani ibn Sultan İbrahim Han Hazretleri ruhiçün fatiha” yazısı görülmektedir. Kanûnî Sultan Süleyman (1520-1566) için 1799 yılında hazırlanmış sanduka pûşidesidir. (Resim 21)

21 Sanduka pûşidesi, Topkapı Sarayı Müzesi İşleme Koleksiyonu, Env. No. 31/1713

31/1714 envanter numaralı pûşîdenin baş levhası, 31/1696 envanter numaralı eser ile aynı şekilde tezyin edilmiştir. Üçgen alınlığın merkezinde ta'lik hatla “*Amele hazihî'l-kisvetilî't-tekrim Sene 1213*” yazılıdır. Alınlığın altındaki satırda “*merhum mağ-firet-nişan Sultan*”, diğer satırda ise “*Ahmed Hân-ı Sâni ibni Sultan İbrahim Hân Hazretleri rûhiçün fâtiha*” yazısı görülmektedir. Sultan II. Ahmed (1691-1696) için 1799 yılında hazırlanmış sanduka pûşîdesidir. (Resim 22-23)

Mütevellisinün Padişah'a yazdığı 13 Aralık 1754 tarihli bir arızadan, Sultan II. Mustafa'nın sanduka örtüsünün daha evvel bir tarihteki yenilenmesine dair süreci öğrenmekteyiz. Sultan I. Mahmud'a Sultan II. Mustafa'nın sarığının olmadığı, örtüsünün de eskidiği haber verilmiş; bunun üzerine Padişah'ın hükmüyle Sultan II. Mustafa'nın kabir örtüsü yenilenmiş, mücevvezesi tamir edilmiş, tülbendi yıkatılmış, sorguçları da onartılıp yerine konulmuştur.

Mütevelli kendisini örtünün ne yeni ne de eski olduğunu söyleyerek savunmuş; Sultan II. Ahmed, Sultan IV. Mehmed ve Turhan Hatice Sultan'ın sandukalarının örtülerinin birkaç sene evvel yenilenmiş olduğunu, türbenin gece gündüz süpürüldükçe herhalde tozdan renklerinin bozularak yeni gibi görünmediğini yazmıştır.

Türbenin nazırı Dârüssâde ağasıdır. Bahsi geçen örtüler eskidikçe yenileri ile değiştirilmekte, tülbentler ile mücevvezeler ve sorguçlar tamir edilmekte, masrafları da vakıf tarafından karşılanmaktadır. İsmi belgede yer almayan bu mütevelli “*Tekâsül niçe olabilir. Ağa mütevellilerin zabitidir. Tekâsül eyleseler arzını bakar belkim sıkça sıkça yoklatır. Bir kusur bulursa şöyle dursun Sultan Mustafa velinimetimizin efendisi ve şevketli efendimizin peder-i macidleri ola da hizmetlerinde kulları nice tekâsül edebilirim. Bunu kulunuza layık görür müsünüz? Ve kulunuzun insaflı yok mudur? Alelhusus cami-i şerif ve türbe-i latif efendimizin daima nazarlarında ola ve şevketli efendimiz etraflarını ekser vakitlerde tebdil gezdikleri malum-ı kulları ola da tekâsül nice olunur? Bu kulları havf etmez miyüz? Bu dahi velinimetlerimizin hizmetleri değil midir? Efendimizin hizmetlerinde tekâsül değil, oldukları türbenin derununda bir tane çöp bulunduğuna rıza vermeyiz...*” diyerek bu hususta dikkatli olduğunu Padişah'a arz etmiştir.

Belgenin devamında, Saray'dan gönderilen beyt-i şerif örtüsünün taklidi niteliğindeki işleme parçanın henüz yapılmadığı, çünkü numunedeki sof örtünün her üç sanduka için hazırlığının işlecide iki aydır devam ettiği, hazırlandığında o örtülerin de teberrüken örtüleceği ifade edilmiştir.²⁷

22-23 Sanduka pûşîdesi, Topkapı Sarayı Müzesi İşleme Koleksiyonu, Env. No. 31/1714

27 BOA. TSMA.E.576/4, 27 Safer 1168 / 13 Aralık 1754.

Hz. Yakub'un zevcesi ve Hz. Yusuf ile Hz. Bünyamin'in annesi olan Rahile Hanım'ın 31/1730 envanter numaralı sanduka pûşidesi, Sultan III. Selim (1789-1807) tarafından yaptırılmıştır ve 5 Aralık 1793 tarihlidir. Vişne (çürüğü) renginde atlas kumaş üzerine altın ve gümüş telle dıval işi tekniğinde işlenmiştir. Pûşidenin üst kısmındaki stilize rûmî ve karanfil motiflerinden oluşan iki sıra bordürün arasında ta'lik hatla Ahzap Sûresi'nin 28. ve 29. âyetleri yazılıdır. Bu yazının altında, alt ve üst taraftan karşılıklı hâlde, arada üç adet sütuncenin birleştirdiği üçgen formlar oluşturulmuştur. Bu formların yüzeyi, hepsi aynı düzende olmak üzere, merkezdeki kozalak motifinden çevreye doğru

yayılan rûmî, stilize çiçek ve yapraklarla bezenmiştir. Sütuncelerin arasındaki boşluklarda yukarıdan bordüre bir zincir ile asılmış şekilde düzenlenmiş ve stilize rûmî, çiçek, yaprak ve geometrik motiflerle tasarlanmış birer adet kandil bulunmaktadır. Pûşide parçasını alt kısımdan en üstteki ile aynı şekilde bir sıra bordür dolanmaktadır. Astarı pamuklu beyaz kumaştandır. (Resim 24)

Üzerinde “Zevce-i Ya’kûb kim Râhîl ismet-destgâh doğdu ândan hemcû Bünyâmîn ve Yûsuf mih-r-i mâh himmet-i merdânesîn ister dû âlemde ânın Şeh-i Selîm milket-i İslamiyye oldur pâdişâh gurre-i Câ sene 1208 5 Aralık 1793, Merkad-i Rahîl radı-yallâhu-anhâ mâder-i Yûsuf Aleyhisselâm” yazılıdır.

24 Sanduka pûşidesi, Topkapı Sarayı Müzesi İşleme Koleksiyonu, Env. No. 31/1730

Bordo kadife kumaş üzerine dival işi tekniğinde yapılmış, 31/1773 envanter numaralı, dikdörtgen püşide stilize çiçek, yaprak ve kıvrım dallar ile üç yönden bordürlenmiştir ve 1,72 x 0,70 cm ölçülerindedir. Bu bordürün iç kısmı, yukarıdan aşağıya sarkar bir şekilde çift püskül ile dört bölüme

ayrılmış, bölümlerin içinde de stilize yaprak, çiçek ve kıvrım dallar ile beyzi çerçeveler oluşturulmuştur. Bu çerçevelerin içinde celî sülüs hatla “*La ilahe illallah el-melikü'l-hakku'l-mübin Muhammedun resulullah sadıku'l-va'du'l-emin*” yazılıdır. Astarı beyaz bezden yapılmıştır. (Resim 25-26)

25-26 Sanduka püşidesi, Topkapı Sarayı Müzesi İşleme Koleksiyonu, Env. No. 31/1773

31/1774 envanter numaralı pûşide, 31/1773 envanter numaralı pûşide ile aynı şekilde tasarlanmıştır. (Resim 27-28)

27-28 Sanduka pûşidesi, Topkapı Sarayı Müzesi İşleme Koleksiyonu, Env. No. 31/1774

Sultan II. Abdülhamid'in (1876-1909) annesi Tîr-i Müjgân Kadınefendi'nin 31/1791 envanter numaralı sanduka pûşidesi, 31 Ekim 1852 tarihlidir. Bordo kadife kumaş üzerine gümüş telle dival işi tekniğinde yapılmıştır. 1,21 x 0,95 cm ölçülerinde olan dikdörtgen pûşide stilize çiçek, yaprak ve kıvrım dallar ile bordürlenmiştir. Pûşidenin üçgen alınlığının içi, merkezinde dairevi bir form oluşturacak şekilde stilize çiçek, akant yaprakları, kıvrım dallar ve palmet gibi motiflerle bezenmiştir. Merkezinde "Küllü men aleyhâ fan" yazılıdır. (Resim 29) Alınlığın alt

kısımında ise celi sülüs hatla iki sıra hâlinde "Cennet-mekân firdevs-aşiyân merhume ve mağfurun-leha İkinci Tîr-i Müjgân Kadınefendi Hazretlerinin irtihâl-i rahmet-iştimâlleri" yazılıdır. Alt kısımdaki stilize çiçek ve akant yapraklarından oluşan "C" kıvrımlarının içi kafesleme tekniğini andırmaktadır, çevresi ise stilize çiçek, yaprak ve kıvrım dallar ile yoğun bir şekilde bezenmiştir. Bu tezyinat sağda ve solda simetrik bir şekilde işlenmiştir. Merkezinde "Fî 17 Muharrem sene 1269" yazılıdır. Astarı beyaz pamuklu bezden yapılmıştır. (Resim 29-30)

29-30 Sanduka pûşidesi, Topkapı Sarayı Müzesi İşleme Koleksiyonu, Env. No. 31/1791

31/1791 envanter numaralı eserdeki gibi tezyin edilmiş olan 31/1792 envanter numaralı pûşidenin üzerinde yazı görülmemektedir. Yazı yerine süsleme öğelerinin boyutları daha büyük bir şekilde

işlenmiş, ayrıca çiçek demetleriyle de motifler zenginleştirilmiştir. Oldukça girift bir kompozisyona sahiptir. Astarı beyaz pamuklu bezden yapılmıştır. (Resim 31)

31 Sanduka pûşidesi, Topkapı Sarayı Müzesi İşleme Koleksiyonu, Env. No. 31/1792

Bordo kadife kumaş üzerine gümüş telle dival işi tekniğinde yapılmış, 31/1793 envanter numaralı dikdörtgen pûşide parçasının üst kısmında rûmî, palmet ve kıvrım dallardan, dilimli üçgen şekilde düzenlenmiş altı adet kartuş vardır. Bu kartuşların ortasından aşağı doğru birer saçak sarmaktadır. Örtünün çevresini üç yönden kıvrım dallar, çiçekler ve palmeti andıran stilize çiçek motiflerinden oluşan bir bordür sarmaktadır. Bordür ve kartuşlar arasında kalan dikdörtgen alanın içerisinde, merkezdeki çiçek demetinden çevreye doğru yayılan

kıvrım dallar, yapraklar ve çeşitli çiçek motiflerinden oluşan yoğun bir bezeme görülmektedir. Beş bölüme ayrılan bu orta kısmın köşeleri de kafesleme tekniğini andıran “C” kıvrımları, kıvrım dallar, yapraklar ve çiçek demeti ile bezenmiştir. Pûşide parçasının bu yoğun süslemesi yüzeyde oldukça girift bir görüntü oluşturmuştur. Astarı beyaz pamuklu bezden yapılmıştır. (Resim 32)

31/1794 envanter numaralı pûşide, 31/1793 envanter numaralı pûşide parçası ile aynı düzende yapılmıştır. (Resim 33)

32 Sanduka pûşidesi, Topkapı Sarayı Müzesi İşleme Koleksiyonu, Env. No. 31/1793

33 Sanduka pûşidesi, Topkapı Sarayı Müzesi İşleme Koleksiyonu, Env. No. 31/1794

Sonuç

Bu çalışmada, Millî Saraylar Koleksiyonu'ndaki merkad pûşideleri sanatsal, kültürel ve tarihî yönleriyle ele alınmıştır. Yirmi beş parçadan oluşan bu eserlerin bir tanesinin Hz. Yusuf'un annesi Rahile Hanım için, bir kısmının -üzerlerindeki ibarelerden anlaşıldığı üzere- hanedan üyeleri ile Eyüp Sultan Türbesi için imal ettirildiği anlaşılmaktadır. Diğerlerinin üzerinde süslemeler ve ibareler olmakla birlikte, kimin için imal edilmiş olduklarına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Kaynakça

I. Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

1. Hazine-i Hassa Nezareti
- Hazine-i Hassa Defterleri (HH.d.)
2. İradeler
- İrade-i Dâhiliye (İ.DH.)
3. Maliye Nezareti
- Maliye Nezareti Emlak-i Emiriyye Müdüriyeti (ML.EEM.)
4. Topkapı Sarayı Arşivi
- Topkapı Sarayı Arşivi Evrak (TSMA.E.)

II. Kaynak Eserler ve İncelemeler

- Barişta, H. Örcün. "Osmanlı Hanedan Türbelerinden Bazı İşlemeli Çocuk Sanduka Kılıflarının Türk Sanatına Katkıları", *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 2012, 583-588.
- Barişta, H. Örcün. *Türk İşlemelerinden Teknikler*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 1997.
- Barişta, H. Örcün. *Türk El Sanatları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Genişletilmiş III. Baskı, Cilt 1-2, 2015.
- Barişta, H. Örcün. *Osmanlı İmparatorluk Dönemi Türk İşlemelerinden Örnekler*. Ankara: Yüksek Teknik Öğretmen Okulu Matbaası, 1981.
- Bayındır, Nevra. "Osmanlı Kültüründe Sanduka Örtüsü Geleneği ve II. Mahmut Sanduka Örtüsü", *Hars Akademi Uluslararası Kültür Sanat Mimarlık Dergisi Aydın Uğurlu ve Geleneksel Sanatlar Özel Sayısı*. 5 / 3 (2002), 400-429.
- Berk, Süleyman. *Hattat Mustafa Râkım'da Celi Süslüs ve Tuğra Estetiği*. Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.
- Bozkurt, Nebi. "Sanduka", *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 36, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

- Çıpan, Mustafa. *H. Mevlâna'nın Türbesi ve Pûşideleri (Sanduka Örtüleri)*. Konya: Konya Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş., 2020.
- Daş, Ertan. *Erken Dönem Osmanlı Türbeleri*. İstanbul: Gökkuşbu, 2007.
- Demirbağ, İlknur. "Geleneksel Türk Kadın Giyiminde Dival İşi ve Örnekleri", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*. 9 / 18 (2016), 291-296.
- Derman, M. Uğur. *Ömrümün Bereketi: 4*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2021.
- Derman, M. Uğur. *Ömrümün Bereketi: 3*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2019.
- Emecen, Feridun M. "Rumeli Fâtihî Süleyman Paşa'ya Dair Bazı Meseleler ve Notlar", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*. 6 / 1 (Aralık 2017), 1-8.
- İpek, Selin. "Osmanlı'da Sandukalara Örtü Örtme Geleneği ve Eyüp Sultan Haziresi'ndeki Taş Lahit", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu IX Tebliğler*. İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, 2005, 322-337.
- Keskiner, Cahide. *Türk Süsleme Sanatlarında Stilize Çiçekler: Hatâi*. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- Ketencioğlu, Emine. "Eyüp Sultan'da Adile Sultan Türbesi'ndeki Puşide Örnekleri", *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu, III Tebliğler*. İstanbul: Eyüp Belediyesi Kültür Yayınları, 2000, 250-261.
- Önkal, Hakkı. *Anadolu Selçuklu Türbeleri*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1996.
- Önkal, Hakkı. *Osmanlı Hanedan Türbeleri*. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Önkal, Hakkı. *Selçuklu-Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1999.
- Özer Demirli, Ayça, Nurten Öztürk. "19. Yüzyıl Osmanlı Sarayı'nda Kahve İkram Töreni", *Tüm Zamanların Hatırına Sarayda Bir Fincan Kahve*. İstanbul: TBMM Millî Saraylar Daire Başkanlığı, 2011.
- Özer, Murat. *Ayasofya'nın Nişânesi Kazasker Mustafa İzzet*. İstanbul: Kuveyt Türk Katılım Bankası Yayınları, 2020.
- Pekin, Ersu (ed.), "Kahve Puşidesi", *Bir Taşım Keyif, Türk Kahvesinin 500 Yıllık Öyküsü*. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Topkapı Sarayı Müzesi Türk Kahvesi ve Kültürü Araştırmaları Derneği, 2015.
- Sâmi, Şemseddin. *Kamûs-ı Türkî*. Çev. Nihal Metin. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2017, 362.
- Ünver, Süheyl A. "Hattât Mustafa Râkım Efendi 1757-1826", *Tarih Dünyası*. 7 (1950), 271-275.
- Ünver, Süheyl A. *Hattât Mustafa Râkım Efendi*. İstanbul: Kemal Matbaası, 1953.
- * Bu makalenin konusunu bize öneren, Topkapı Sarayı Müzesi'nde uzun yıllar müze uzmanı olarak görev yapmış Dr. Hande Günyol'a, eserlerin incelenmesi hususunda yardımcı olan İşleme Koleksiyonu Sorumlusu Burcu Güler'e ve makaledeki görseller için de Millî Saraylar Başkanlığının fotoğrafçısı Ekrem Öcalan'a teşekkür ederiz.